

FONETIK USLUBIYAT: NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY TADBIQLARI

F. F. Usmanov

Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti, f.f.d.

M.A.Umarova

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Maqolada fonetik uslubiyaatning nazariy asoslari, tilshunoslikdagi o'rni, asosiy fonetik vositalarning stilistik xususiyatlari va ularning turli funksional uslublardagi qo'llanishi haqida so'z boradi. Asosan badiiy uslub doirasidagi fonetik vositalar tahlil qilinib, ularning emotsional, estetik va ekspressiv ta'siri o'zbek tili materiallari asosida tahlil etilgan. Bundan tashqari, fonetik uslubiyaatning dolzarbligi, uni o'rganish zarurati va zamonaviy tilshunoslikdagi tutgan o'rni haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: fonetik uslubiyaat, uslub, fonetika, alliteratsiya, assonans, urg'u, intonatsiya, stilistik vosita, nutq uslublari.

PHONETIC METHODOLOGY: THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL APPLICATIONS

Annotation: The article discusses the theoretical foundations of phonetic methodology, its role in linguistics, the stylistic characteristics of the main phonetic means and their use in various functional styles. Phonetic means within the framework of the artistic style are mainly analyzed, and their emotional, aesthetic and expressive impact is analyzed based on materials from the Uzbek language. In addition, the relevance of phonetic methodology, the need for its study

and its role in modern linguistics are also discussed.

Keywords: *phonetic methodology, style, phonetics, alliteration, assonance, stress, intonation, stylistic means, speech styles.*

ФОНЕТИЧЕСКАЯ МЕТОДОЛОГИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА И ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ

Аннотация: *В статье рассматриваются теоретические основы фонетической методологии, ее роль в языкознании, стилистические характеристики основных фонетических средств и их использование в различных функциональных стилях. В основном анализируются фонетические средства в рамках художественного стиля, а также на материале узбекского языка анализируется их эмоциональное, эстетическое и экспрессивное воздействие. Кроме того, обсуждаются актуальность фонетической методологии, необходимость ее изучения и ее роль в современной лингвистике.*

Ключевые слова: *фонетический стиль, стиль, фонетика, аллитерация, ассонанс, ударение, интонация, стилистический прием, стили речи.*

Tilning turli darajalari ichida fonetika eng muhim va eng dastlabki qatlam sanaladi. Tilshunoslikda uslubiyat til birliklarining turli kommunikativ sharoitlarda qanday vosita sifatida xizmat qilishini o'rganadi. Fonetik uslubiyat esa aynan tovushlar, urg'u, intonatsiya kabi fonetik birliklarning stilistik funksiyalarini tahlil qiladi. U og'zaki va yozma nutqda tovush vositalarining emotsional, ekspressiv va estetik ta'sirini ochib berishga xizmat qiladi.

Fonetik vositalar faqat fonetik hodisalar sifatida emas, balki uslubiy vosita sifatida ham xizmat qiladi. Bu esa fonetika va uslubiyatning tutash nuqtasini —

fonetik uslubiyaatni mustaqil soha sifatida qarashga zamin yaratadi. Bugungi kunda fonetik uslubiyaat badiiy adabiyot, teatr san'ati, publitsistika va kundalik nutqda ham keng qo'llanmoqda.¹

1. Fonetik uslubiyaat: tushuncha va mohiyat

Fonetik uslubiyaat – bu fonetik birliklarning (tovushlar, urg'u, intonatsiya, pauza) stilistik vazifasini o'rganuvchi tilshunoslik yo'nalishidir. Har bir fonetik birlik o'zining shakliy tomoni bilan birga mazmuniy, emotsional va estetik yuklama ham olib yuradi.²

Masalan, **urg'u** gapda muhim fikrni ajratadi:

– "U **ketdi**" — bu yerda urg'u "ketdi"da bo'lsa, harakat muhim.
"U ketdi" — bu holatda shaxs muhim bo'ladi.

Shuningdek, **intonatsiya** ham nutqdagi hissiy holatni ifoda etadi:

– "Keldingmi?" — savol ohangida.
"Keldingmi." — dalda beruvchi, tasdiqlovchi ohang.

2. Fonetik vositalarning uslubiyaat vosita sifatidagi roli

Fonetik vositalar uslub yaratishda kuchli estetik vazifani bajaradi. Jumladan:

- **Alliteratsiya** – bir xil undosh tovushlarning takrorlanishi.

Masalan:

"Bog' bo'ylab bolalar bahrini topdi." – "b" undoshi takrori uyg'unlik beradi.

¹ H.Tursunov. *O'zbek adabiyoti va fonetik vositalar*. – Toshkent, 2012.

² G'.Yo'ldoshev. "Tilshunoslikka kirish". Toshkent, O'zbekiston nashriyoti, 2016.

- **Assonans** – bir xil unli tovushlar takrorlanadi:

“Olam to‘la ovoz, o‘xshash ohang, o‘zga o‘yin.” – “o” unlisi tovush uyg‘unligini yaratadi.

- **Pauza** – fikrni ta’kidlash, hissiy pauzalar.

“Men... sening ketishingni... kutmagan edim.”

- **Urg‘u** – gapda semantik markazni ajratish vositasi.

“Men emas, **u** aybdor.” – urg‘u shaxsni ko‘rsatadi.

3. Fonetik uslubiyaatning turli uslublarda namoyon bo‘lishi

Badiiy uslub – fonetik vositalar eng faol ishlatiladigan maydon. Shoirilar tovush uyg‘unligi, intonatsiya, urg‘u va ritmdan keng foydalanadi. Misol: Erkin Vohidov she’rlarida tovush uyg‘unligi:

“To‘lin oyda to‘lg‘undi to‘lqinlar,
Tongda to‘lg‘onib to‘kilar tovg‘inlar.”

Rasmiy uslub – fonetik vositalar deyarli qo‘llanilmaydi. Asosiy urg‘u aniqlik va lo‘ndalikda.

Ilmiy uslub – fonetik vositalarning ishlatilishi cheklangan, faqat mantiqiy urg‘u va intonatsiya muhim.

Publitsistik uslub – intonatsiya, urg‘u, takroriy ohanglar orqali auditoriyaga ta’sir ko‘rsatadi.

So‘zlashuv uslubi – fonetik vositalarning eng tabiiy va serqirra ko‘rinishi. Emotsiya, kayfiyat, ta’sir, hazil fonetik jihatdan kuchli ifodalanadi.³

4. Fonetik vositalarning emotsional-estetik vazifasi

Fonetik uslubiyaat nafaqat texnik jihatdan, balki emotsional va estetik

³ R.Jabborov. “Publitsistik uslubda fonetik ifoda vositalari”, *Filologiya masalalari*, 2019, №2.

maqsadlarda ham xizmat qiladi. Badiiy nutqda tovushlar vositasida tabiat tasviri, obrazlar, qahramonning ruhiy holati beriladi.

Masalan, Abdulla Oripovning quyidagi misrasida “s” tovushining takrorlanishi sokinlik hissini beradi:

“Sochlaringni silab sokin so‘z ochdim,
So‘zlarimda sezdim sevgimni butun.”

Bu yerda alliteratsiya (s tovushi) orqali ichki hissiyotlar ifoda etiladi.

Fonetik uslubiya tilshunoslikning dolzarb va murakkab yo‘nalishlaridan biridir. Tovush birliklarining faqat fonetik emas, balki stilistik, estetik, ekspressiv imkoniyatlarini o‘rganish til va adabiyotda chuqur tahlilga yo‘l ochadi. Fonetik vositalar orqali emotsional ta’sir kuchayadi, obrazlilik hosil bo‘ladi va nutqning estetik qiymati ortadi. Xususan, badiiy adabiyotda fonetik uslubiya vositalari asarning ohangini belgilaydi. Shu boisdan fonetik uslubiyaning chuqur o‘rganish til madaniyati va nutq boyligini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘.Yo‘ldoshev. “Tilshunoslikka kirish”. Toshkent, O‘zbekiston nashriyoti, 2016.
2. N.Komilov. “Til uslubiya asoslari”. Toshkent, Fan nashriyoti, 2010.
3. M.Qodirova. “Fonetik vositalarning stilistik imkoniyatlari”. O‘zMU nashriyoti, 2018.
4. G.Abdurahmonova. “Uslubiya nazariyasi va amaliyoti”. Andijon, 2020.
5. H.Tursunov. “O‘zbek adabiyoti va fonetik vositalar”. Toshkent, 2012.
6. O‘zbek tili ensiklopediyasi. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006.
7. R.Jabborov. “Publitsistik uslubda fonetik ifoda vositalari”, *Filologiya masalalari*, 2019, №2.